

Tema 4: Del desastre a la Segona República, Catalanisme i moviment obrer

1. Les conseqüències del desastre

La societat espanyola va viure la pèrdua de les colònies com una desgràcia (d'aquí lo de desastre). Va haver-hi una inestabilitat política, amb crítiques cap al govern i pèrdues econòmiques. Algunes de les crítiques van venir de l'anomenada generació del 98, amb gent com Pío Baroja, Antonio Machado. Una altra conseqüència va ser que l'exèrcit estava ferit en el seu orgull.

En aquest context, es va estendre entre bona part de la classe política i de l'opinió pública els valors ideològics del regeneracionisme. El regeneracionisme és un moviment polític que critica els mals de la societat espanyola i pretén acabar amb ells i reformar-los. El seu impulsor principal va ser Joaquin Costa.

2. Les causes del moviment regeneracionista i les crisis polítiques de la Restauració

2-1 Causes del regeneracionisme

Tots els intents de <<revolució des dalt>> (revolució substantiva) per resoldre els problemes d'Espanya van fracassar, perquè els sectors representants en el poder no van voler renunciar als privilegis polítics (caciquisme) ni van tolerar cap reforma fiscal que dotés l'Estat de prou recursos per dur a terme el programa regeneracionista.

Les causes del moviment regeneracionista es podrien dividir en quatre:

- ✓ Retard econòmic i cultural d'Espanya respecte a la resta d'Europa, injust repartiment de la riquesa i índex d'analfabetisme elevadíssim.
- ✓ Règim polític corrupte i artificial en què les institucions més importants (ajuntaments, Senat, etc.) no representaven el poble, ja que el sufragi era manipulat pels cacics, els alcaldes i els governadors civils.
- ✓ Exèrcit ferit en el seu orgull per la derrota a Cuba, amb un material antiquat i un excés de comandaments (macrocefàlia)
- ✓ Percepció entre els militars que els nacionalismes perifèrics (basc, català, gallec) representaven una disgregació del seu concepte de pàtria.

2-2 La crisi del civilisme (1902-1907)

Durant aquesta etapa hi va haver un govern conservador (1902-1905, Silvela/Maura) i un de liberal (1905-1907, Montero Ríos/ Segismundo Moret). Sagasta mor el 1903.

L'any 1905 el setmanari català *Cu-cut!* va publicar un acudit antimilitarista, autor del qual va ser Junceda. Uns tres-cents oficials assaltaren la seu del setmanari i també la de *La Veu de Catalunya*, diari proper a la Lliga Regionalista (Partit polític català creat el 1901. Els dirigents més destacats van ser Prat de la Riba i Francesc Cambó. El 1933 adoptà el nom de Lliga Catalana). Els autors d'aquests atacs, en comptes de ser castigats, van rebre el suport de la resta de guarnicions del país. L'estament militar va exigir al govern la creació d'una llei de jurisdiccions, segons la qual els delictes contra l'exèrcit i/o la pàtria passessin sota control dels tribunals militars. El govern, presidit per Moret, va accedir-hi al 1906. El civilisme una de les característiques de la Restauració de Cánovas que havia suposat la superioritat del poder civil sobre el militar, va sofrir un retrocés important.

La resposta de la societat catalana va ser la creació d'una coalició formada per totes les forces catalanistes anomenada Solidaritat Catalana. El punt més concret del seu

programa va ser el rebuig de la llei de jurisdiccions, encara que no es va derogar fins la Segona República.

2-2 La crisi del Pacte del Pardo (1907-1912)

Durant aquesta etapa també hi hagué una alternança en el poder: el conservador Maura entre el 1907 i el 1909 i el liberal Canalejas entre el 1909 i el 1912.

En els casi 3 anys de govern conservador, Maura va intentar resoldre alguns problemes. El seu esforç més important va ser intentar promulgar una llei d'administració local de caràcter descentralitzador, que significa que volia organismes amb poder local com les mancomunitats (federació de diputacions provincials). Maura, però, va veure interrompuda la seva tasca a causa de la crisi de la Setmana Tràgica, que va ser un esclat antibel·licista i anticlerical, el 7/1909.

Les derrotes de l'exèrcit espanyol prop de la frontera de Melilla, en l'anomenat Barranco del Lobo, (Guerra del Marroc, 1909-1927) van demanar la mobilització de reservistes, és a dir, homes que ja havien fet el servei militar i que en la majoria de casos ja havien format una família. A Catalunya la impopularitat de la guerra (1- les mines que s'estaven defensant a Melilla eren de gent de classe alta i els catalans anaven en contra d'aquests, 2- a causa de la llei de jurisdiccions hi havia un clima antimilitarista) va provocar una vaga de protesta, declarada el 26/7/1909. Aviat el moviment es va veure desbordat: Barcelona s'omplí de barricades i una multitud incontrolada va incendiar edificis religiosos, ja que s'identificaven amb gent de classe alta. Va haver-hi bolcament de tramvies, exhumació de cadàvers del cementeri, destrucció de fàbriques, etc. El govern va enviar des de València i Saragossa que van controlar la situació el 31/7. La repressió va ser molt dura: més de 100 morts i 300 ferits i més de 2500 detencions, de les quals hi van haver 59 sentències a cadena perpètua i 17 penes de mort, cinc de les quals es van executar. Un dels executats va ser Francesc Ferrer i Guàrdia, fundador de la laica Escola Moderna, a qui es va fer responsable de l'organització dels fets, encara que no es tenien proves.

Els instigadors de la revolta van ser les classes mitjanes, Alejandro Lerroux, els socialistes i els anarquistes, encara que la vaga la va proclamar Solidaritat Obrera (antecessora del CNT).

Les causes llunyanes de la Setmana Tràgica serien

- ✓ Expedicions que Martínez Campos va fer el 1893 al nord d'Àfrica.
- ✓ Al 1906 es celebra la Conferència d'Algesires, on s'acorda el repartiment del Marroc entre Espanya i França, que volien explotar les mines d'allà.
- ✓ Les causes properes serien:
- ✓ Les cabiles (tribus autòctones) van fer una gran massacre als espanyols a Barranco del Lobo.
- ✓ El govern va tenir que buscar més homes: els reservistes.

2-2-1 Conseqüències de la Setmana Tràgica

- ✓ Trencament de la Solidaritat Catalana, ja que la Lliga Regionalista (un dels partits que la formaven) va anar a favor de la repressió de les autoritats cap als revoltats.
- ✓ Protestes generalitzades a tota Europa i Espanya per la política repressiva del govern de Maura.

Aprofitant aquesta campanya, els liberals, amb Moret i Canalejas al davant, es van solidaritzar amb les partits d'esquerres, van exigir la dimissió de Maura i van començar

una campanya de boicot contra el govern. El rei va cessar Maura i va nomenar Moret nou cap de govern.

L'aliança dels liberals amb partits no dinàstics va suposar el trencament del "Pacte del Pardo", ja que aquest establia una solidaritat mínima entre liberals i conservadors.

Després d'un breu període de govern de Moret, el rei va encarregar la formació d'un nou gabinet a l'altre liberal, Canalejas. Aquest va fer aprovar un projecte de llei sobre les mancomunitats provincials al 1912 i modificà el servei militar amb la supressió de l'alliberament en metàl·lic, sistema mitjançant el qual els joves que pagaven no havien de fer el servei militar. En la política exterior, Canalejas va acordar amb França el repartiment de les zones d'influència al Marroc. La seva tasca, però, es va veure interrompuda al 1912 quan va ser assassinat per un anarquista.

2-3 La Triple Crisi (Juny-Juliol-Agost 1917)

A la mort de Canalejas, els partits dinàstics no van trobar líders destacats i van evidenciar una divisió interna cada vegada més gran. La Triple Crisi va significar l'oposició de militars, polítics i obrers al sistema polític de la Restauració. A això cal afegir l'ambient de confrontació entre aliadòfils (partidaris dels Aliats) i germanòfils (partidaris de les Potències Centrals), provocat per la Primera Guerra Mundial (1914-1918) que es portava a terme a la resta d'Europa.

La primera crisi s'obrí amb l'aflorament d'un moviment militar reivindicatiu, fruit del descontentament que creava entre les guarnicions el tracte de favor que rebien els oficials destinats al Marroc, que eren ascendits ràpidament per mèrits de guerra. Es van crear les Juntes de Defensa, presidides pel coronel Benito Márquez, que era un sindicat de militars que lluitava per defensar els seus interessos. Una de les primeres mesures que van reivindicar va ser un criteri d'ascens basat en l'antiguitat i també augments de sou. En resposta el govern (Eduardo Dato) va tancar les Corts, però el poder civil va acabar reconeixent oficialment les Juntes de Defensa. Un cop més, l'exèrcit s'imposava al poble.

El tancament de les Corts va provocar l'inici de l'altre crisi. Va començar un moviment polític protagonitzat per diputats i conduït per la Lliga Regionalista: l'Assemblea de Parlamentaris, una reunió de 69 diputats i senadors amb la finalitat de demanar l'obertura de les Corts, poder reorganitzar l'Estat i atendre les reivindicacions autonomistes. L'Assemblea estava formada per socialistes (Iglesias), radicals (Lerroux) i la Lliga Regionalista (Cambó). Només es va poder fer, però, una reunió, ja que les forces del ordre públic va detenir els participants.

L'última crisi va començar a l'agost de 1917. Els obrers van convocar una vaga general, l'origen de la qual fou una vaga ferroviària convocada per la UGT i la CNT. Pocs dies després, la vaga es va estendre per tots els sectors del país. La seva mala direcció i organització van facilitar que l'exèrcit la sufoqués en uns quants dies. A Astúries, en canvi, va durar més d'un més.

La vaga va tenir un parell de conseqüències:

- Nombrosos morts, ferits i empresonats
- El 3/11/1917 es va convocar un govern de concentració, format per persones d'ideologies diferents amb la finalitat de superar una situació de crisi greu. per primera vegada va haver-hi representats de la Lliga. L'entesa va ser impossible, en part per les reivindicacions autonomistes catalanistes.

3. La descomposició del sistema (1917-1923)

Aquest període es va caracteritzar per la inestabilitat governamental, la petició d'autonomia per a Catalunya, l'agitació social i el desastre d'Annual el 1921 a la Guerra del Marroc.

Els debats per la reivindicació autonomista catalana van anant passant a un segon terme a mesura que l'agitació social augmentava. Aquest fenomen es va donar a tota Europa, en part motivat pel ressò que va tenir entre la classe obrera la Revolució Soviètica de 1917. L'agitació també es va concretar en el increment del nombre de vagues (La Canadenca, 1919) i en l'enfrontament armat i directe entre alguns sectors obrers, aplegats dintre del Sindicat Únic, i grups de pistolers al servei dels amos i propietaris de fàbriques, l'anomenat Sindicat Lliure. Durant aquests anys els atemptats es va comptar per centenars. El 1921 Eduardo Dato, president del govern, va ser assassinat. A sobre, tot es va complicar més quan a l'any 1921 va ocórrer el Desastre d'Annual, on les tropes espanyoles van rebre un cop molt fort per part dels independentistes marroquins, comandats per Abd el-Krim. L'exèrcit espanyol va haver de fugir fins a Melilla.

Tot això va fer que es tingués que buscar una alternativa, i així es va fer. La nit del 12 al 13 de setembre de 1923 el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera va protagonitzar un pronunciament a Barcelona, va declarar l'estat de guerra i va suprimir la Constitució de 1876. El rei va recolzar el cop i va nomenar Primo de Rivera president d'un directori que va governar fins el 1930.

4. La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)

El cop d'Estat de Primo s'inscriu en un context mediterrani en què ja hi havia altres dictadures. La dictadura de Primo de Rivera presentava algunes peculiaritats. En primer lloc, ell era militar, a diferència de Mussolini, Salazar o Venizelos. En segon lloc, la seva ideologia no era feixista i provenia del regeneracionisme, el qual ja havia postulat la possibilitat d'un "cirurgià de ferro" que posés ordre al país.

Primo de Rivera es va presentar com un dictador per a una etapa transitòria i breu: en principi, només tres mesos. Però durà set anys i presidí dos governs: un directori militar (1923 a 1925 on els que manen són militars i assessoraven a Primo, el qual era l'únic interlocutor amb el Rei) i un directori civil (1925 a 1930 on tornen a permetre l'entrada de polítics).

1-1 Suports i oposicions

Primo va tenir bona acollida entre els sectors de la Espanya rural, controlada pels cacics, terratinents i membres de la burgesia industrial i financera.

L'oposició a la dictadura va aparèixer entre les classes mitjanes, els estudiants i els intel·lectuals. També es van oposar els nacionalismes perifèrics (gallec, català i basc), ja que, tot i que al principi Primo no es va mostrar hostil vers aquests nacionalismes, amb els anys fou cada vegada més repressiu, cosa que va contribuir a radicalitzar-los. Un exemple de la radicalització va ser l'intent de provocar la caiguda de la Dictadura mitjançant una invasió de militants d'Estat Català, dirigits per Francesc Macià, des de territori francès, al 1926. Aquest fet es conegut amb el nom de la Conspiració de Prats

de Molló. La invasió, però, va ser sufocada per la policia francesa i Francesc Macià va ser detingut.

La Dictadura es va acostar al PSOE: era l'únic partit d'esquerres que Unió Patriòtica (partit del govern) va permetre, per així poder rebre el suport de la esquerra. La CNT era l'únic sindicat legal, però va iniciar el període molt desgastada. El 1927 es va fundar clandestinament la Federació Anarquista Ibèrica.

1-2 L'obra dels directoris

Durant el directori militar (1923-1925) es va intentar organitzar políticament l'estat sobre dos partits: la Unió Patriòtica, que representava la dreta, i el PSOE, que representava a la esquerra, encara que no volia entrar en aquest joc.

No hi havia llibertat de cap tipus, la Constitució de 1876 queda en suspens, es va declarar l'Estat de Guerra, tots els governadors civils es van substituir per militars, les diputacions provincials es van eliminar, es van substituir alcaldes i regidors per persones afins al règim, es va crear el Sometent Espanyol (voluntaris que feien accions policials), es van prohibir les manifestacions del dia 1 de maig, es va establir la censura i va haver-hi accions repressives contra intel·lectuals, professors, etc.

Va haver una disminució de la conflictivitat social i la Dictadura va resoldre al fi el problema del Marroc. El 1925 Espanya aconseguí vèncer les tropes d' Abd el-Krim a la badia d'Alhucemas.

Va haver-hi una gran repressió catalana. Al principi, els polítics de la Lliga Regionalista es van alegrar de l'arribada del dictador, però després van veure amb incredulitat com acabava amb totes les coses en les que creien. Primo va fer una política anti-catalanista, ja que creia que representaven una amenaça contra la unitat espanyola. Va prohibir el català i les sardanes; la cultura catalana en general. El 1924 va canviar el president de la Mancomunitat per Alfons Sala i Argemí, afí a la seva ideologia, i així intentar destruir-la des de dins. Un any després ho va aconseguir ja que la Mancomunitat va ser desmantellada. El diari "La Veu de Catalunya" va ser clausurat. El 1925 el Barça va jugar un partit d'homenatge a l'Orfeó Català. Es va posar l'himne d'Espanya i el van xiular, cosa que van fer que es tanqués el club durant 6 mesos.

Durant el directori civil (1925-1930) l'acció política de la Dictadura es decantà cap a la institucionalització, amb la creació de l'Assemblea Nacional Consultiva el 1926, elegida no democràticament. Els components d'aquesta Assemblea eren representants de l'oligarquia agrària i gent de l'Església i l'exèrcit.

Pel que fa a les infraestructures, es van enllestir diversos projectes per a la construcció de carreteres, es va modernitzar la xarxa ferroviària i es van construir embassaments i canals de regatge. Tot això va fer que l'atur disminuís.

1-3 La caiguda de la Dictadura

A més de l'oposició per part dels obrers, dels nacionalismes i dels estudiants, el govern de Primo va tenir picabaralles amb l'estament militar. La nit de San Juan de 1926, l'anomenada "Sanjuanada", va tenir lloc una conspiració contra la Dictadura on van

participar polítics republicans i monàrquics, civils i els generals Valerià Weyler, Francisco Aguilera i Domènec Batet. La conspiració, però, es va sufocar ràpidament.

Una altra raó de la caiguda va ser que l'any 1928 el claustre de la Universitat de Madrid va protagonitzar una gran mobilització a causa de l'aprovació de l'article 53. Aquest article deia que s'equipararien els títols expedits per la Universitat dels Agustins de l'Escorial i dels Jesuïtes de Deusto (universitats privades) amb els expedits per les universitats públiques. Antoni Maria Sbert, el líder estudiantil que estava al capdavant de la FUE (Federació Universitària Escolar), va ser detingut i li van obrir un expedient on posava que no podia matricular-se en cap lloc. Aquesta situació va tenir molt ressò i les mobilitzacions van tornar a moltes de les universitats espanyoles. Finalment, el govern va acabar traient l'article 53 el 1929.

Una altra raó va ser la crisi econòmica del 1929 (el Crac) que va comportar la devaluació de la pesseta. També al 1929, es va produir un pronunciament republicà per part de Jose Sánchez Guerra. Encapçalava un grup de republicans, que sota el nom de Alianza Republicana, van intentar donar un cop d'Estat, encara que no es van sortir.

Tot això, juntament amb la manca de suport, va fer que el dictador dimitís el 28 de gener i s'exiliés a París. Per substituir Primo, el rei Alfons XIII va encarregar a Dámaso Berenguer la formació d'un nou govern. El retorn, però, al règim anterior a la Dictadura va resultar impossible per tres causes:

- a) Els patits dinàstics (Conservadors i Liberals) havien perdut durant la Dictadura l'estructura organitzativa i estaven desprestigiats.
- b) L'opinió pública va identificar la figura del rei amb la del dictador i el feia responsable de la situació. El monarca esdevenir en poc temps molt impopular.
- c) Les forces antidinàstiques van perdre una iniciativa unitària, que culminà amb el pacte de Sant Sebastià (1930), aliança en la qual s'integraren republicans d'arreu de l'Estat.

Els signants del pacte de Sant Sebastià van acordar la supressió de la monarquia i la creació d'un govern provisional, iniciativa la qual tant el PSOE com la CNT van donar suport.

L'estratègia per enderrocar la monarquia preveia fer coincidir el dia 15 de desembre la insurrecció d'algunes unitats de l'exèrcit i una vaga general. Tres dies abans, el dia 12, els capitans Galán i García es van avançar a la data cordada i es van aixecar a Osca. Van ser vençuts ràpidament per unitats governamentals i el dia 14 van ser executats. El dia 15 alguns representants del govern provisional il·legal van ser detinguts. El pla se n'havia anat a norris.

El 14/2 Dámaso Berenguer va dimitir i Juan Bautista Aznar va ser nomenat president del govern. Aquest va convocar eleccions municipals per al dia 12 de abril. Els partits del pacte de Sant Sebastià van presentar aquestes eleccions com un referèndum sobre la monarquia. Els resultats foren aclaparadorament favorables a les candidatures republicanes i el 14/4 es va formar el govern provisional de la República,

presidit per Niceto Alcalà Zamora. A Catalunya, Francesc Macià, líder d'ERC, va proclamar a Barcelona la República Catalana.

Alfons XIII va marxar cap a l'exili. La 2ª República ja era un fet.

5. El catalanisme

Catalunya, vençuda l'11 de setembre de 1714 en la guerra de Successió (que va coronar el borbó Felip V rei d'Espanya), va mantenir viu en l'ús social la llengua. Malgrat la prohibició de l'ús oficial i l'escassetesa i la poca qualitat de la literatura, el català va continuar sent el vehicle normal de comunicació. El 1716 sorgeix el Decret de Nova Planta, en el qual s'expressa l'intent d'eliminar totes les particularitats de Catalunya.

2-1 La Renaixença (catalanisme cultural)

És el moviment cultural que sorgí a Catalunya a la dècada de 1830 (encara que té l'arrel a l'Edat Mitjana), caracteritzat per la voluntat de recuperació literària de la llengua catalana. Es podria dir que tot comença al 1833 amb la publicació de la coneguda oda "La Pàtria", de Bonaventura Carles Aribau. Però la persona decisiva en la recuperació de la llengua catalana va ser Joaquim Rubió i Ors, que tenia com a pseudònim "Lo Gaiter del Llobregat".

L'any 1859 es van restaurar els Jocs Florals, concurs de poesia que, a banda del valor poètic, va dinamitzar i prestigiar l'ús del català com a llengua pròpia. Diverses institucions com la UB, l'Acadèmia de Bones Lletres i l'Ateneu Barcelonès van acollir el moviment i el van impulsar.

A partir d'aquí el corrent popular de la literatura va experimentar un gran impuls. La figura més significativa d'aquest corrent fou Frederic Soler, més conegut pel pseudònim de "Serafí Pitarra".

La Renaixença va rebre influències del romanticisme europeu.

2-2 El catalanisme polític

El catalanisme cultural va donar pas poc a poc al polític, que va començar a reclamar l'autogovern. De 1868 fins 1874 el partit més important a Catalunya va ser el Partit Republicà Democràtic Federal, que va ser la primera força política que va reclamar l'autonomia catalana.

Al 1869 es va fer un document, el Pacte de Tortosa, on es demanava una organització federal de l'Estat Espanyol i la reconstrucció de la Corona d'Aragó. Al 1873, durant la Primera República, Pi i Margall també va preveure a la Constitució de 1873 una organització federalista.

Durant els primers anys de la Restauració, hi va haver tres cercles importants de catalanisme: els literats romàntics aplegats a la revista "La Renaixença" (conservadors més radicals), el grup catòlic del setmanari "La Veu del Montserrat" (conservadors catòlics, liderats pel bisbe Josep Torras i Bages) i els **federals**, encapçalats per Valentí Almirall.

Va ser precisament Valentí Almirall qui va impulsar el primer catalanisme polític. Va fundar al 1879 el primer diari escrit íntegrament en català: el “Diari Català”, va organitzar els dos primers congressos catalanistes (1880 i 1883) i va fundar el Centre Català (organització cultural) al 1882. Almirall va saber connectar amb la societat civil catalana i va ser l’inspirador del Memorial de Greuges (1885). Aquest escrit denunciava l’opressió de Catalunya per part de Castella i presentava les reivindicacions catalanes, basades en la defensa de l’economia, la llengua i la cultura. Els federalistes també reclamaven proteccionisme econòmic i reivindicaven la llengua catalana.

L’any 1887, els sectors més **conservadors** del Centre Català, com Àngel Guimerà, se’n van deslligar i van fundar una nova agrupació: la Lliga de Catalunya. El seu primer acte polític públic va ser el missatge que l’entitat va adreçar a la reina regent Maria Cristina, en què es demanava la plena autonomia de Catalunya. Els dirigents d’aquesta organització es van integrar l’any 1901 en un altre partit: la Lliga Regionalista.

El 1891 es va crear la Unió Catalanista, una federació d’entitats molt diverses ideològicament amb voluntat de coordinar tots els nuclis catalanistes comarcals existents. La seva primera acció important va ser la celebració d’una assemblea a Manresa que va aprovar un document anomenat “Les Bases de Manresa”. Aquell escrit era el primer intent d’estatut d’autonomia català. Una altra iniciativa de la Unió va ser el manifest públic “Missatge al rei dels hel·lens”, al 1897, document en el qual s’expressava la solidaritat dels catalanistes amb els habitants de la illa de Creta, en aquells moments sota domini turc.

El govern va iniciar a partir d’aquell moment una repressió contra el catalanisme amb l’excusa que era un perill per a la unitat d’Espanya. Durant aquells anys es va començar a utilitzar a la premsa i la política de Madrid la paraula “separatista”.

2-3 L’evolució del catalanisme polític

Des del 1901 fins al 1931 els partits dinàstics (conservador i liberal) van experimentar a Catalunya una desprestigi progressiu.

El catalanisme conservador o de dretes fou representat el 1901 per la Lliga Regionalista. Va ser dirigida per Enric Prat de la Riba fins a la seva mort el 1917 i posteriorment per Francesc Cambó. Aquest partit va vertebrar el moviment de la Solidaritat Catalana, va impulsar una campanya per assolir l’autonomia política de Catalunya. i va ser la formació política responsable de la gestió de la Mancomunitat.

Del catalanisme d’esquerres destaquen uns quants partits. Rafael Campalans, Gabriel Alomar i Manuel Serra i Moret es van escindir del PSOE i van fundar la Unió Socialista de Catalunya l’any 1923. Un altre partit era el Partit Republicà Català (PRC), fundat el 1917 i dirigit per Francesc Layret, Marcel·lí Domingo i Lluís Companys. El 1922 Francesc Macià va fundar l’Estat Català. Aquestes dues formacions van donar Esquerra Republicana de Catalunya, fundada el 1931.

El Partit Republicà Radical va ser creat per Alejandro Lerroux el 1908. Dotat d’una oratòria encesa, sovint demagògica. Utilitzava un llenguatge d’esquerres i era un partit

anticlerical i anticatalanista. Aquest partit va arrelar entre les classes populars, especialment entre els immigrants.

2-4 La Mancomunitat de Catalunya

Era una federació de les quatre Diputacions Provincials de Catalunya. El projecte el 1911 per iniciativa d'Enric Prat de la Riba, president la Diputació de Barcelona. Després s'hi van adherir els altres tres presidents de la resta de Diputacions.

L'avantprojecte de Mancomunitat va ser presentat al president del govern espanyol, José Canalejas, que el va acollir favorablement. El 1912, Canalejas va presentar al Congrés dels Diputats un projecte de llei de Mancomunitats que es va aprovar, encara que amb competències molt retallades. Un cop passats els tràmits de l'aprovació del Senat, la llei va ser aprovada el desembre de 1913. El 6-4-1914 es va constituir la Mancomunitat de Catalunya. El líder de la Lliga Regionalista, Enric Prat de la Riba va ser elegit el primer president.

El govern de la Mancomunitat estava format per vuit consellers, dos per província. Hi havia representades diverses formacions polítiques. Les competències de la Mancomunitat van ser molt migrades i, realment, mai va tenir cap poder polític.

Tot i que el seu finançament era molt escàs, l'obra de la Mancomunitat de Catalunya va ser extraordinària. Entre les diverses tasques de la Mancomunitat, va destacar l'obra educativa i cultural. Va crear l'institut d'Estudis Catalans (1907), la Biblioteca de Catalunya, etc. Pel que fa a l'educació, cal esmentar la creació de l'Escola d'Estiu per a mestres i la construcció de centres escolars. A més, la Mancomunitat va emprendre iniciatives socials i la creació de nombroses infraestructures. Van proposar establir un sistema viari complet i la realització d'obres hidràuliques.

A la mort de Prat de la Riba el 1917, el substituït va ser Josep Puig i Cadafalch.

El cop d'Estat de Primo de Rivera va tenir una significat clarament antidemocràtic i anticatalanista. Es va prohibir l'ús públic del català, l'exhibició de la senyera, etc. El 1924 Alfons Sala i Argemí, que havia donat suport al dictador, va ser nomenat nou president de la Mancomunitat per desmantellar-la des de dins. Finalment, la Mancomunitat va ser suprimida definitivament.

6. El moviment obrer i industrial

Al segle XIX, Espanya era un país agrícola; hi havia molt poques indústries. La propietat de la terra era gairebé tota propietat de la noblesa i l'Església. Els nobles i clergues vivien de les rendes que els proporcionaven els camps, que eren cultivats per arrendataris, els quals es quedaven una part de les collites per subsistir i lliuraven l'altre part al propietari.

Els camperols eren molt pobres i treballaven explotacions petites. A més, havien de pagar delmes, un impost que es pagava a l'Església d'un 10% de les collites. També hi havia terres comunals, hectàrees de terra que eren propietat dels municipis.

Aquestes, juntament amb les terres de l'Església, s'anomenaven propietats en mans mortes, ja que segons la llei no es podien posar a la venda.

6-1 Les desamortitzacions

Va haver-hi dues desamortitzacions aplicades pels governs dels anys 1836 i 1855. La primera va ser eclesiàstica i es va fer durant la regència de Maria Cristina. Va estar inspirada per Mendizabal. Amb els ingressos obtinguts l'Estat va poder afrontar el problema del deute públic i finançar l'exèrcit contra els carlins. La segona va ser civil, duta a terme durant el Bienni Progressista per Pasqual Madoz.

Les conseqüències de les desamortitzacions van comportar el canvi de propietat i la inestabilitat i inseguretat de molts agricultors, que van perdre els drets d'ús dels béns comuns. En moltes zones es va produir una proletarització.

6-2 L'evolució del moviment obrer

Les condicions laborals de la classe obrera industrial al principi van ser extremadament dures. Hi havia salaris baixos, així que qualsevol augment dels preus provocava problemes de subsistència i revoltes urbanes. Les jornades laborals podien arribar a les 15 h. diàries. Es permetia l'acomiadament lliure, havia accidents laborals freqüent, havia un alt grau d'analfabetisme, etc. Tot això feia que l'esperança de vida dels treballadors era de 30 anys.

Les primeres associacions obreres es van impulsar a Barcelona, Màlaga i Alcoi. Però els treballadors van veure com gairebé sempre se'ls negava el dret d'associació. Per això, aquest dret va ser una de les primeres i permanents reivindicacions del moviment obrer. A Catalunya, l'any 1840, els treballadors van constituir l'Associació Mútua d'Obrers de la Indústria Cotonera.

La primera vaga general de la història d'Espanya va tenir lloc a Catalunya entre el 2 i el 10/7/1855. Els obrers reivindicaven la llibertat d'associació, un horari estable, la creació d'una junta mixta d'amos i obrers per discutir els conflictes laborals i la limitació de l'acomiadament. Les autoritats, alarmades per la força del moviment obrer, van prohibir les societats obreres.

En aquest període, el moviment obrer espanyol va rebre la influència del socialisme utòpic (projecte ideal però irrealitzable). D'aquesta època també destaquen algunes iniciatives culturals, com les escoles nocturnes per a adults o els Cors de Clavé (1850).

El 1864 s'havia creat a Londres la Primera Internacional (AIT). Aquesta associació pretenia aconseguir l'emancipació econòmica i social de la classe obrera, arribar a superar la societat classista a través de la propietat col·lectiva i la creació d'una societat igualitària.

L'any 1871 es va produir en l'AIT un enfrontament entre Karl Marx i Mikhail Bakunin, que va tenir l'origen en les divergències sobre els procediments que s'havien de seguir per assolir els objectius que es plantejava l'Associació. Marx defensava que la classe obrera s'havia d'organitzar en un partit propi per arribar al poder, a partir del qual i mitjançant la dictadura del proletariat, es podria construir una societat igualitària. Bakunin rebutjava tota participació política i volia la destrucció directa de l'Estat, de

tota propietat i de tota forma d'autoritat, alhora que postulava l'organització de la societat mitjançant la federació de comunes lliures.

Aquesta divergència va provocar l'escissió de l'AIT, que es va dividir en socialistes o marxistes i els anarquistes o bakuninistes.

A Espanya la influència dels dos sectors havia arribat ja feia temps. El 1868 Guiseppe Fanelli va introduir les idees anarquistes i va fundar els primers nuclis espanyols de l'AIT. L'introduïdor de les idees socialistes al nostre país ho va portar a terme Paul Lafargue, gendre de Marx.

A Catalunya, la Revolució de 1868 va comportar la restauració de les llibertats d'expressió i d'associació. Ben aviat els obrers catalans van restaurar la Direcció General de les Societats Obreres. i van fundar el sindicat Tres Classes del Vapor.

L'inici de la Restauració (1875) va coincidir amb els darrers actes de la Primera Internacional, abans de dissoldre's (l'any 1876 la branca marxista i al 1881 la branca anarquista). Durant els primers anys de la Restauració, les organitzacions van haver d'actuar en la clandestinitat.

El 2/5/1879 es fundà clandestinament a Espanya el PSOE, presidit per un tipògraf: Pablo Iglesias. L'any 1881 els seus impulsors van inscriure el partit oficialment i van convocar una vaga de tipògrafs a Madrid. Com a conseqüència, Iglesias va ser detingut i molts tipògrafs acomiadats. Com que aquests no trobaven feina, van haver de desplaçar-se a altres llocs d'Espanya, on van continuar la tasca de difusió de les seves idees.

El 1888 el PSOE celebra el seu primer congrés, pocs dies després de la fundació de la UGT, sindicat vinculat a aquest partit. A la dècada dels 90, el socialisme espanyol va incorporar les *casas del poble*, centres de reunió amb finalitats doctrinals, culturals i formatives. A l'any 1910 per primera vegada un diputat socialista va participar al Congrés dels Diputats: Pablo Iglesias.

Les idees anarquistes van tenir èxit sobretot a Catalunya i Andalusia. Aquestes idees es centraven en dos principis bàsics: la llibertat absoluta sense jerarquies i la bondat de la societat lliure. Eren idees directes i senzilles que van despertar un gran entusiasme.

L'apòstol de l'anarquisme a Espanya va ser una altre tipògraf: Anselmo Lorenzo. La manca d'organització dels anarquistes va ser el seu taló d'Aquil·les.

La influència de les noves idees de propaganda pel fet o d'acció directa dels anarquistes europeus van dur alguns sectors anarquistes al terrorisme. A la dècada de 1890, a Barcelona, el moviment anarquista era dominat per la tendència anarcocomunista que creia en l'acció directa i espectacular per avançar en la lluita per l'emancipació de la classe treballadora. El resultat van ser nombrosos atemptats terroristes.

El 7/11/1893 l'anarquista Santiago Salvador va llançar dues bombes al Liceu. Un altre atemptat que es produí a Barcelona va ser el del carrer dels Canvis Nous. En aquest cas, un anarquista francès que va llançar una bomba al pas de la processó del Corpus.

El 1897 es va produir l'assassinat de Cánovas del Castillo per part de l'anarquista Michelle Angiolillo, que actuà per venjar els anarquistes jutjats de l'atemptat en la processó del Corpus.

La Segona Internacional es va crear al 1889 a París.

Al començament del segle XX les condicions laborals seguien sent precàries: jornades de 10 a 12 hores, sense contractes, no hi havia seguretat, analfabetisme elevat, etc. Alguns sectors van empènyer la classe obrera cap a la mobilització per mitjà de la premsa, en la qual totes les revistes i diaris tenien un tret comú: l'anticlericalisme.

El moviment obrer espanyol seguí dividit en dos grans corrents: el socialista, representat per la UGT, i l'anarquista, representat per la CNT. El 1921 va sorgir el PCE (comunista), que es va adherir a la Tercera Internacional (Moscou, 1919). També es va crear el PCOE, que poc després es va fusionar amb el PCE. El 1904 es va crear a Barcelona Solidaritat Obrera i el 1927 es va crear a València la FAI (anarquista).

Entre el 1898 i el 1931 la tensió social va ser constant. Motivades per les precàries condicions de vida de la classe obrera, les reivindicacions es van canalitzar sobretot mitjançant vagues i manifestacions. També van ser freqüents els aldarulls al carrer i la construcció de barricades. La resposta era detenir els dirigents obrers, tancar els diaris vinculats al moviment obrer, suprimir les organitzacions obreres i utilitzar la força pública (Guàrdia Civil) per reintegrar l'ordre als carrers.

L'evolució del moviment obrer es pot dividir en dues grans etapes separades per l'any 1917. Abans del 1917, les seves prioritats se centraven en obtenir reivindicacions de caràcter laboral. El que van aconseguir va ser augments de sou, prohibició del treball nocturn de les dones, dret de vaga i jornada laboral de 10 hores. A partir del 1917 predominaren els referents ideològics encaminats a capgirar l'ordre social, arran del ressò que va tenir la Revolució Soviètica. Un dels períodes amb més conflictivitat va ser entre el 1919 i el 1923. Tot va arrencar amb la vaga de La Canadenca, que es va estendre a altres fàbriques. La vaga va durar tres mesos, amb els aldarulls i la repressió habitual. Al final, el moviment obrer va aconseguir la llibertat de gairebé 3000 detinguts, la readmissió dels vaguistes acomiadats i un augment salarial. A més, el 3/4/1919 el govern anunciava la jornada laboral de 8 hores.

Al 1919 es van fundar també els Sindicats Lliures, amb els quals va arribar el pistolisme, cosa que va provocar una espiral de violència que provocà nombrosos morts en tots els bàndols. L'acció dels Sindicats Lliures s'intensificà entre el 1920 i el 1922, període en el qual els atemptats eren selectius i es va aplicar generosament la llei de fugues, la qual permetia a la policia disparar contra els detinguts que "intentessin" fugir. Sovint la policia deia als detinguts que quedaven lliures i quan se n'anaven, els disparaven amb l'excusa que volien fugir. Entre els assassinats estaven Salvador Seguí (el Noi del Sucre) i Francesc Layret.

6-3 L'evolució de la indústria

En l'evolució industrial espanyola es van donar tres canvis fonamentals: la substitució del vapor per l'electricitat com a font d'energia, la concentració de la indústria pesant al País Basc i la diversificació de sectors. Amb tot, el ple desenvolupament de la

indústria espanyola abans de la guerra civil topà amb dos inconvenients: la dificultat de competir a l'exterior i la debilitat del mercat interior espanyol.

La pèrdua de les colònies no va tenir gaire repercussió en l'expansió de la indústria. Això sí, va representar la desaparició d'un mercat important, cosa que va afectar sobretot el tèxtil català.

Es pot dir que van haver-hi períodes d'expansió i períodes de crisi. Durant les èpoques de crisi, les condicions de vida de la classe obrera industrial empitjoraven, ja que l'atur augmentava i no hi havia cap mena de pensió o subsidi. VA haver-hi alguns conflictes violents, com la Setmana Tràgica (1909) i l'època del pistolerisme (1919-1923). L'arribada de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) va comportar un augment inesperat de tota mena de productes per part dels països contendents. Els grans beneficis econòmics generats pel conflicte no van quedar repartits entre tota la societat, sinó entre els amos i els empresaris. Les condicions de vida dels obrers van empitjorar, cosa que va provocar la vaga general del 1917. Quan la guerra va acabar, la demanda va parar i això va provocar una crisi important, amb un increment de l'atur.

En quant a la indústria catalana, es pot dir que va sofrir una desacceleració al començament del segle XX. Un dels problemes principals era la dependència de l'exterior.

Des del 1911 es van crear grans companyies productores d'energia hidroelèctrica. La més important va ser La Canadenca. L'energia hidroelèctrica va facilitar la diversificació dels sectors industrials (per exemple, l'automobilística, amb la creació d'Hispano-Suïssa al 1904).

Un cop acabada la Primera Guerra Mundial la indústria catalana va entrar en crisi (1919-1923). Durant aquesta etapa, la producció es va reorientar cap a la dependència del mercat interior i el retorn al proteccionisme i als aranzels per limitar la competència estrangera.

En total, el balanç de la indústria catalana durant el primer quart de segle XX va ser positiu. Es va reduir la dependència energètica del carbó, es va augmentar la productivitat i es va produir una diversificació, cosa que va produir un augment de la classe obrera.

6-4 La condició femenina

La dona estaven sotmeses a la concepció que eren inferiors respecte als homes pel que fa a determinades capacitats i que tenien unes finalitats prioritàries, que eren tenir fills, cuidar-los i fer les coses de casa. La dona era diferent perquè estava caracteritzada pel sentimentalisme i l'afectuositat i l'home per la racionalitat i la consciència. A més, els nois i les noies estaven separats a l'escola, ja que l'educació que rebien era diferent, ja que les noies dedicaven més temps a la religió i a les labors.

El treball de la dona fora de la llar estava mal vist. No obstant això, la seva presència als tallers i a les fàbriques era nombrosa. En aquesta situació, la dona sofria una triple discriminació: explotació igual que la del treballador masculí, percebia pel mateix treball que un home un sou inferior i havia de dedicar-se a les tasques domèstiques, als fills i a l'home quan arribaven a casa.

La discriminació en una dona casada era encara més evident. En el dret civil vigent al 192 es consagrava l'obligació d'obeir el marit. Al codi civil es deia que l'home era qui administrava els béns de la seva dona i que aquesta no podia vendre ni comprar res sense la llicència del seu marit. Fins a la Segona República la dona no va poder votar (eleccions del 1933).

Durant les primeres dècades del segle XX van aparèixer millores de la condició femenina. Va haver un descens de la natalitat i la dona començà a accedir als àmbits públics i a la política. Una de les principals reivindicacions femenines va ser aconseguir la dignificació del treball femení i l'accés ple a la cultura i a l'educació. Un dels exemples d'aquest canvi va ser l'èxit de Caterina Albert (Victor Català) i la divulgació dels nous corrents de l'ensenyament per part de Rosa Sensat.

6-5 Les transformacions industrials

A Espanya, la Revolució Industrial va afectar principalment dues zones: Catalunya i el País Basc. A Catalunya el sector més important va ser el tèxtil i al País Basc el siderúrgic.

El procés d'industrialització espanyol, però, va ser més dèbil i lent que a la resta de països europeus. El retard industrial s'ha atribuït a la falta de demanda de productes manufacturats per part de la societat espanyola. La pobresa de la població camperola, majoritària al país i amb un poder adquisitiu escàs, constituïa un estímul feble per al creixement de la indústria. Altres causes d'aquest retard són el proteccionisme, la manca d'inversions, les males comunicacions terrestres i la falta de xarxes comercials.

6-6 Catalunya i la indústria tèxtil

Perquè la indústria tèxtil pugui prosperar, fa falta capital, mà d'obra, innovació tecnològica, existència de matèries primeres o fonts energètiques abundants i barates i, finalment, una bona demanda de teixits. Això va passar, per exemple, a Anglaterra.

A Catalunya, en canvi, no es donava cap d'aquestes dues condicions: el cotó i el carbó s'havien d'importar i el mercat espanyol tenia poca capacitat de compra. Malgrat tot, es va aconseguir crear una important indústria tèxtil, cotonera sobretot. També van sorgir fàbriques d'indianes, fargues, molins paperers i adoberies.

L'agricultura també s'havia de modernitzar i va començar amb l'exportació de vins, aiguardents, vinagres i olis.

Cal diferenciar dos tipus de fàbriques: els vapors, que estaven dintre de la ciutat, i les colònies industrials. Una colònia industrial era un conjunt d'instal·lacions industrials i d'equipaments socials (cases, escola, capella, mercat, etc.) situades fora de la ciutat i al costat dels rius, per aprofitar l'energia hidràulica. Era com una petit poble. La més important va ser la Colònia Sedó, a Esparraguera.

Els germans Bonaplata van fundar el 1833 la primera fàbrica que funcionava amb vapor. 2 anys després, però, va ser destruïda per una revolta popular. Els vapors més importants van ser El Vapor Vell (1840) i l'Espanya Industrial (o Vapor Nou, 1849), les dues situades a Sants.

La superioritat anglesa en els preus i en el control del mercat va obligar la indústria catalana a protegir la seva producció. Per això, es va evitar la importació de teixits anglesos, tant a la Península com a les últimes colònies americanes (Cuba, Filipines, Puerto Rico).

Poc a poc, a Catalunya es va anar mecanitzant la indústria. Un exemple és l'invent de la berguedana, una màquina de filar que era una versió catalana de la spinning-jenny britànica.

6-7 El País Basc i la indústria siderúrgica

El País Basc era ric en mines de ferro. Petites fàbriques van exportar el ferro a la resta d'Espanya i a les colònies americanes, aprofitant la política proteccionista i la supressió parcial dels furs, cosa que permetia el lliure comerç.

A partir del 1860, es va començar a exportar a Anglaterra i la indústria siderúrgica basca va fer un salt endavant. Es van crear moltes empreses metal·lúrgiques de transformació de l'acer. Aquesta arrencada s'explica per, a part de l'exportació a Gran Bretanya, la política proteccionista i l'expansió de l'acer.

6-8 Altres activitats industrials i mineres

Pel que fa a la indústria agroalimentària, cal destacar les fàbriques de farina, les empreses d'elaboració de vins i alcohols i la producció d'oli d'oliva.

Un altre sector que evolucionà força va ser el químic, lligat a la indústria tèxtil i a la fabricació de dinamita per l'explotació minera.

En el desenvolupament de la indústria mecànica, van destacar iniciatives com la fàbrica de vapor dels germans Bonaplata, nombrada anteriorment, i la Nueva Vulcano, a la Barceloneta (1836).

En quant a l'extracció minera, a part del carbó asturià i del ferro basc i andalús, es potencià l'explotació de les mines de mercuri, coure i plom. La major part dels minerals que s'extreien s'exportaven a l'estranger.